

Disputatio theologica de historia sacra

<https://hdl.handle.net/1874/340974>

DISPUTATIO THEOLOGICA,
DE
HISTORIA SACRA,
Q V A M

Favente Deo Opt. Max.

SUB PRÆSIDIO

D. GISBERTI VOETII SS. Theol. Doct.
Ejusdemque Facultatis in Inclytâ Acad. Vltraject. Profess.
ac ibidem in Ecclesiâ Pastoris vigilantissimi.

Publice tueri conabitur

FRANCISCUS BORSAJ DEBRECINUS, Ungarus.

Ad diem 2. Martii horâ locoque solitis.

ULTRAJECTI,
Ex officina JOANNIS à WAESBERGE,
M D C L.

Spectatissimis, Nobilissimis ac Consulissimis

Ampliff. Reipublicæ VARADIENSIS omnium ordinum incolis, studiorum suorum promotoribus benignis, patribus filiali reverentia submissè colendis.

I T E M,

Heroy strenuissimo, nobilitatequè quâ generis, quâ virtutum fulgentissimo viro Domino,

BALTHASARI LATRAN, Illust. Princ. Transylv. tricesimæ in Civitate Debrecen administratori supremo, Mæcenati suo, filiali animi & officii observantiâ in æternum prosequendo.

Nobilissimo, prudentiâ & Consilio spectatissimo viro,

D. MICHAELI MONACHI, Arcis & præsidii Kôvariensis Capitaneo supremo, studiorum suorum promotori, honorando.

U T E T,

Generosis, eruditâque pietate eminentissimis viris,

MICHAELI INCEDI, } Urbis VARADIENSIS fulcris
MICHAELI NADANY, } fulgidissimis, in propugnatione,
STEPHANO VIRGINAS, } puræquè religionis propagatio-
JOHANNI KATONA, } ne ferventissimis.

Dominis benevolis, affectu sincero sanctè exosculandis.

N E C N O N,

Reverendis, Clarissimis & Doctissimis viris,

STEPHANO DEBRECENI, Pastori Ecclesiæ Varadiensis.

JOHANNI SEPSEI, Concionatori in arce Varadiensi.

STEPHANO S. VARADI, } Verbi Divini præconibus in
STEPHANO TETSI, } clyta Civitate Varadiensi.

Fidelibus in domo Dei ministris, dilectis J. Christi servis, studiorum suorum fautoribus, Patribus, venerandis.

*Hanc Disputat. Theologicam in grati animi Σύμβολοι
& debitæ observantiæ τιμηθειον humiliter & officiosè offert*

FRANCISCUS BORSAI DEBRECINUS Ungarus

Respond.

DISPVATIO THEOLOGICA,
De Historia Sacra.

T H E S I S I.

Theologiam historicam, seu historiam ad studium & apparatus eruditionis theologicae pertinentem voco *cognitionem singularem seu particularium ad universale rerum sacrarum explicationem aut probationem facientium*. Estq; ea, quod ad modum tractandi vel stricte dicta, vel late & proprie dicta. 1. *Ill*a est *Exemplaris*, quae consilia, dicta, facta Dei, aut Christi mediatoris, aut angelorum, aut hominum sub forma exempli ad salutarem imitationem recenset, exponit, applicat. Quod fieri potest 1. *conjunctim* cum systemate theologico seu locis theologis: aut omnibus, aut aliquibus selectis, sive moralibus juxta decalogum (Vide Ethicam Christianam Danæi, aliosque decalogi practicos interpretes) sive controversis: in quo genere praevit Willetus in synopsi Papismi, sed anglice edita. 2. *Conjunctim* cum commentariis practicis seu concionatoriis aut formatis concionibus ad libros scripturae aut ad selectos textus. Et hic specimen dedit laudatus modo Willetus in epistolam Iudae ubi singulas doctrinas singulis exemplis illustrat. Conciones ad libros, capita, selectos textus scripturae, editas, quae tale quid praestant, hic non indico: pertinet enim ad apparatus concionatorium; quem ex parte delineamus in Bibliotheca. 3. *Seorsim*, ad collectanea axiomatum practicorum. Vide axiomata Richteri. 4. *Seorsim* ad titulos seorsim sive pro arbitrio sive ex systemate theologico (quo etiam refero ethicam, politicam, economicam) ordine collectos ac dispositos. Hic vide imprimis Theatrum Zuingeri; ex quo sua decerpit Langius in polyanthea. Gruterus in sua polyanthea ex propria lectione plu-

ra addidit, quæ à Langio omiffa. Magirus ex Langio & Grute-
ro fuam Polyantheam inftituit. Vaftrum illud Theatrum Lau-
rentii Beyerlinck hætenus non perluftravit ita ut iudicare ne-
queam, quid fupra alios & quam bene præftiterit. Drauroul-
tius Iefuita in fuo catechifmo hiftoricali antiqua exemplorum
colleâanea, in tenebris Papatus edita, cum omnibus fabulis fa-
tis exhaustis; ita ut hic unus inftar omnium iftius commatis,
faltem inftar indicis univerfalis, effe poffit. Manlii colleâanea
fub titulo locor comm. Theologicorum, quam plurima egre-
gia exempla fuppeditant, maximam partem ex fcriptis & ore
Melanthonis. Exempla ad titulos politicos, quæ magnam par-
tem theologica axiomata & monita attingunt, collegerunt
Lipfius, Elias Reufnerus, Picartus. *Apothegmata* pecu-
liari libro complexus eft, poft Eraffum C. Lycothenes. Ea-
dem polyantheis fuif inſeruerunt autores modo citati. Apo-
thegmata Chriftianorum feorfim fed belgico idiomate dedit
V Vilh. Baudartius. Poft quem nuperrime folorum Germa-
norum apothegmata Germanico idiomate defcripfit Wilhel-
mus Zinkgrefen I C. cui tertiam partem adiecit Leonh. Weid-
nerus. *Emortualia*, quæ inter omnia exempla imprimis theo-
logiam practicam non tantum, fed & elencticam illuſtrant,
nondum fatis plene à quoquam colleâta memini. In contro-
verfiis Pontificiis prævit V Villetus libro fupra cit., ubi ad
fingula capita confert confeffiones aut dicta martyrum. Ple-
nam cornucopiam eorum exſpectabunt ftudiofi à Rever. &
erudito quodam verbi miniftro amico noſtro, qui ex martyro-
logiis, vitarum ſcriptoribus, aliifque hiftoricis quam plurima
jam colleâta ante 3. aut 4. annos mihi oftendit. Cujus labori-
bus Deus benedicat. Cum exemplis ad imitationem ftimulan-
tibus conjungi debent ea, quæ ad fugam mali proponuntur;
& diftincte *judicia Dei* dicuntur. De quibus confiderandus tex-
tus 1 Corinth, 10. verſ. 6. 11. Et Iefaiæ 26. verſ. 9. in quem ex-
ftat meditatio Ioh. Bogermannii de iudiciis Dei. Talia exem-
pla feorfim colleâta exhibet Honsdorfii & Loniceri *Theatrum*
judiciorum Dei. Iohannes Chaffanion fimile quid præfti-
tit

tit tit. *Historia memorabiles magnorum & mirabilium judiciorum
divinorum, &c.* Anno. 1586. Gallice; quem librum interpres
quidam Belgicus præterito auctoris nomine (nescio quo eri ore
aut consilio) Hondorfio in fronte libri attribuit edit. Amstel-
damensis apud Henr. Laurentium anno 1614. : cum tamen
totus de verbo ad verbum ex libro Ioh. Chassanion transfatus
sit. Quod volui hic indicare: ne alii meo exemplo decipian-
tur, qui in prima editione disp. nostræ de Atheismo ex dicta
translatione belgica de Bonaventura de Periers, & Iodelle
Franchois ea notaveram, quæ tamen in editione latina thea-
tri Hondorfii & Loniceri cum postea quærerem, invenire
non poteram. Sed cum aliquamdiu post libellum Ioh. Chassa-
nion nactus essem, deprehendi verbis formalibus illa ibi ex-
pressa & inde in belgicum traducta, quæ frustra in Hondorfio
quærebam, Scriptis Hondorfii & Iohan. Chassanion quo-
dammodo affinis est libellus, cui tit. *speculum tragicum*; in quo
nonnulla judicia Dei in tragico virorum principum exitu refe-
runtur. Circa theologiam hanc exemplarem, seu usum theolo-
gicum exemplorum duo imprimis observanda: quorum *Prims*
est, de exemplis scripturariis, quæ scil. & quomodo ad demon-
strationem theologiam adducenda: quod alibi in disp. de au-
toritate scripturæ, aliisque per occasionem determinamus. *Al-*
terum, de exemplis extra scripturam ex historia ecclesiastica, anti-
qua, media, nova & quamcunq; humana auctoritate cautè, cum
delectu ac iudicio adhibendis. De quo in regulis de arte con-
cionandi, quas publicis prælectionibus proponere solemus, a-
liquoties monuimus. II. Latè & propriè accepta historia theo-
logica distinguitur in Ecclesiasticam, & scripturariam, seu sacram
strictè sic dictam. De ecclesiastica (ad quam refer politicam,
naturalem &c. prout & quousque illæ ecclesiam & religionem
atingunt) alibi egimus, & porro pluribus cum Deo agemus.
De sola posteriori in præsentiarum nobis dicendum.

I I.

Est autem *Historia sacra seu scripturaria*, quæ res singulares scri-
pturis contentas cognoscit atque explicat. Ad hanc reducendæ sunt

prophetiæ particulares de statu ecclesiarum, politiarum, populorum &c. e. gr. Ieremiæ, Danielis, Apocal. & 2. Theff. 2. &c. Distinguimus eam secundum modum & methodum tractandi in textualem & systematicam. *Textualis* est, quæ scripturarum iuxta seriem contextus V. & N. T. historiam aut simpliciter explicat, aut insuper dubiorum & controversiarum enodatione illustrat. *Prior* dici posset catechismus historiæ sacræ: quippe quæ attendita & repetita lectione omnium librorum & capitum historicorum (inspectis subinde, ubi opus, notis marginalibus) à quibuscumque fidelibus & catechumenis acquiri potest & debet. Medium illi inserviens est exercitium & collegium catechizantium aut conferentium de illa historia, per interrogationes & responsiones. Erotemata cum responsionibus ab uno atque altero in Anglia edita ostendunt, quid pii & diligentes aliquot ministri ac patres familiarum istuc conati sint. Quod nemo non, nisi profanus, probare poterit, & imitari desiderat. Vnum tamen re penitus considerata & bona ipsorum venia suggerere hic liceat: non esse responsiones catechumenorum ex editis libellis, aut preformatis verborum formulis defumendas ac reddendas, sed ex ipso textu biblico; quem rudiores, aut ingenio tardiores in ipso actu examinis inspicere poterunt, siquidem omnia tam firmiter memoria non teneant, aut expedite ex ea depromere queant. Placerent ergo mihi libelli plenam & nudam erotematum sarraginem continentes, ad quorum inspectionem catechumeni legendo ac relegendo scripturæ capita, timemata, versus in margine erotematum annotatos, responsiones suas concipere possent, & seipsos ritè explorare, an jam ad omnia parati sint, an vero alicubi ipsis aqua hæreat. Tentavi hoc aliquoties in catechizatione historica, historiarum omnium fundamentalium, & aliquot capitalium scripturæ; & expertus sum conatum hunc satis feliciter successisse: atque ita catechumenos nostros non distractos, nec à scripturæ litera abductos, sed potius ad eam quam maxime adductos, eidemque affixos fuisse. *Posterior* dici posset, erudita ac scientifica iuxta ordinem textus sacri historiæ earum
sacra.

sacrarum ex originalibus cognitio, & dubiorum ac controversiarum circa eam incidenciam determinatio. Atque hæc rursum dividipotest in plenam & in accommodatam ac modificatam. *Haec* est, quæ coram promiscuâ fidelium & auditorum multitudine concionibus sacris ex textu scripturæ pro captu eorum, ad necessariam doctrinarum & usum explicationem exterice docetur. De qua in regulis concionandi. *Illæ* est, quæ publicis lectionibus exercitiis, collegiis, ac collationibus Academicis à literatis acroamata docēdi ratione, aut eruditorum commentariorum scripture ac lectione, docetur & discitur. Hic succurrunt commentaria nostrorū Calvinī, Musculi, Martyris, Wolphii, Lavateri, Willeti, Riveti, &c. in varios V. T. libros histor.; & Broughtoni, Polani, Junii, Willeti aliorumq; in Danielem; Kingi & Georgii Aboti in Ionam, anglice nec nō Pontificiorū, Abulensis, Pererii, Serrarii, Lorini, A Lapide, Gaspar. Zanchez Ar. Montani, Masii &c. In N. T. libros hist., ex nostris Calvinī, aut si mavis Marlorati (qui eum cum aliis conjunxit), Chytræi, Danei, Pelargi, Parei, &c. Ex Pontificiis Zanchez, Lorini, A Lapide &c. Quibus jungendi, aut potius præmittendi (ubi controversia ventilanda), aut dubia solvenda) omnes notarum scriptores quos in disp. de philologiâ sacrâ indicamus. Lectiones seu lecturæ illæ, quales in Anglia coram auditoribus etiam non literatis vernaculo sermone institui solēt, ad Academicas lectiones potius reducendæ, quam ad conciones ecclesiasticas, aut catechizationes historicas: uti cuivis constabit, qui modo eruditissimas illas lecturas Kingi & Aboti in Ionam, aliorumque in libros scripturæ dogmaticos, aut de locis communibus ac gravissimis controversiis theologicis inspexerit. Huic historiæ in Academico cursu, aut post accurate cognoscendæ, utile esset syllabum dubiorum omnium circa minus obvia, tum problematum controversorum, si quæ ab interpretibus, aut elencticis scriptoribus moventur atque agitantur, atque adeo omnium, quæ catechesin historicâ transcendunt, ad manum habere, ut quisque inde cognoscere possit, quæ illi penitus excutienda, & quantum in iis expediendis

endis profecerit aut non profecerit. Nos aliquem in privato collegio ad V. & N. T. historiam sacram moliti sumus, & discipulis tunc communicavimus. Dividitur porro & ecclesiastica & Academica historię sacrę explicatio seu cognitio in totalem, & partialem; & utraque rursus in continuam & eclogariam. *Continua totalis* est, qua secundum ordinem librorum scripturę relectio meditatio & explicatio ejus peragitur. *Continua partialis* est, qua unius libri historici e. gr. Genesios, Iosua, Iudicum & c. Mathei & c. Actorum; aut unius fundamentalis historię (e. gr. de passione Christi) aut unius capitalis Historię (e. gr. de diluvio, de plagis Ægypti. & c.) descriptio cōtinuata lectione & commentatione docetur & dicitur. Vtriusq; & totalis & partialis explicationis laudata exempla in bene constitutis ecclesiis satis frequentia sunt. *Eclogaria* est, quando selectę historię tum V. tum N. T. pro ratione temporis, aut datā occasione, aut proprio ac peculiari studio docentur ac discuntur. Potest autem hæc *ἐκλογή* variè institui, pro variantibus particularibus historiis. Sunt enim historię vel fundamentales, vel capitales. *Illæ* sunt, quibus tota doctrina salutis, & fundamentalia fidei dogmata superstruuntur: Quales e. gr. historia creationis, lapsus, Christi nãivitatis, circumcisionis, baptismi, passionis, resurrectionis, ascensionis, adventus ad iudicium, missionis Spiritus S. *Istæ* sunt quę imprimis admirandę & notabiles, quod illustres divinę providentię actus in iudiciis, & benedictionibus suis contineant: quales e. gr. diluvii, divisionis Gentium & confusionis linguarum, Subversionis Sodomę, vocationis Abrahami, plagarum Ægypti & exitus Israelitarum, Core, Daranis & c. Gideonis, Simsonis, & c. Et in N. T. Iohannis Baptistę, pueritię Christi Luc. 2. ejusdem tentationis, transfigurationis & c. Huc referri possunt omnia miracula Christi. Adde martyrium Stephani, Simonis Magi & Elymę confusionem, conversionem Pauli, omniaque ipsius & aliorum apostolorum miracula, Cornelii centurionis & c. Notabiles etiam sunt historię aliquot, vel propter mysterium, vel propter difficultates & dubitationes, quę

quæ circa earum intelligentiã à lectoribus moventur, vel pro-
 pter utraque. Primæ & tertiæ exemplum dat historia Melchi-
 zedeki, secundæ historia Iephtæ: quam utramq; Rever. collega
 noſter Carol. de Maets tam plenè & ſolide omnium ſententiis
 expenſis, & ubi opus erat, refutatis explicatam dedit, ut duo illi
 tractatus pro modulo ſeu exẽplari (abſit invidia) acroamaticis
 hiftoriarum ſacrarum inquiſitoribus eſſe poſſint. Eſt & alia ſa-
 crarum hiftoriarum diviſio ex ſubjecto ſeu objecto, quod alia
 ſit naturalis, alia politica &c. Sed hãc ad theſim ſequentem re-
 jicimus. Rurſum alia eſt diviſio ex adjuncto, eoque aut neces-
 ſario aut accidentali. *Ex adjuncto neceſſario* hiftoria aliqua eſt
 vel $\mu\omicron\iota\delta\epsilon\upsilon\omega$, vel $\pi\omicron\lambda\upsilon\tau\omega$. *Illam* ſic voco, quod uno in loco
 tantum referatur, nec alibi ſcripturæ ejus meminerint: qualis
 exem. grat. confuſionis linguarum, anniverſarii miraculi ſana-
 tionis in Betheldã Iohan. 5. hiftoria adultereꝝ Ioh. 8. 9. converſi-
 onis latronis Luc. 23. Simonis Magi &c. & tales quamplurimæ
 in V. T. *Iſtam* ſic voco, quod pluribus locis in ſcriptura deſcri-
 batur, aut ſaltem indigitetur. *Prioris* exempla præbent Evange-
 liſtæ, quarum harmoniæ à Calvino, Oſiandro, Ianſenio Epiſ-
 copo Gandenſi, aliisq; conſtructæ ſunt. *Posterioris* quam-
 plurima ſunt exempla; uti colligere eſt ex locis cõcordantibus
 quæ in margine iſtarum hiftoriarum (c. gr. diluvii, Sodomæ,
 plagarum, & Exitus ex Ægypto, Core &c.), aut à notarum
 ſcriptoribus annotantur. *Ex adjuncto accidentali*, diſtinguntur
 hiftoriæ ſacræ in eas, quæ nullibi ſive in totum ſive ex parte
 comparent, præterquam in ſcriptura: Et in eas, quæ extra
 ſcripturam ab hiftoricis, aliisq; autoribus non ſcripturariis at-
 tinguntur. *Prioris* ex. gr. ſunt Betheldã Iohann. 5. maſtatio
 Galilæorum Luc. 13. & aliæ complures, præcipuè in Nov.
 Teſtament. Nam Vet. Teſtament. hiftoriæ pleræque à Flav.
 Joſepho & multæ à Philone, aliq; etiam à ſcriptoribus Ethni-
 cis referuntur. *Posterioris* ſunt duplices: quæ directè, per ſe,
 & plenius ſcribuntur; & quarum alii ſcriptores etiam memi-
 nerunt: vel quæ tantum incidenter in ſcripturis referuntur,
 aut in enarratione circumſtantiarũ hiftoriæ ſacræ innuuntur, &

quasi præsupponuntur ; & quas extranei scriptores pro-
 lixius aut ex professo exponunt, *Illæ* sunt e. gr. historia crea-
 tionis, lapsus, diluvii ; Exitus Israelitarum ex Ægypto, Inte-
 ritus Sodomæ. &c. ; & in N. T. nativitatibus, vitæ, miraculo-
 rum passionis Christi, &c. Huc referendæ descriptiones pro-
 pheticæ in V. & N. T. quarum impletio ex historiâ profana di-
 scenda est. Etiam descriptiones *personarum* (e. gr. Noach, Ia-
 phet, Cham, Mosis, Iosua, Esther, &c.), quorum nomina a-
 pud extraneos scriptores leguntur : & *locorum*, ut Palestinæ seu
 Iudææ, Samariæ, Idumææ, Hierosolymæ, Iordanis, Libani,
 Maris rubri, maris mortui &c. *Istæ* sunt e. gr. Occupationis
 imperii Chaldaici & Babylonici per Persas & Medos Danielis
 5. & 6. Interitus Sennacheribi Iel. 37. *δὲ γυμνασίῳ* & *ἀπὸ οὐρανῶν* Au-
 gusti Luc. 2. Exilii Iudeor. sub Claudio Act. 18. &c. aliæq; rerū
 gestarum narrationes. Ad quas reducere possumus omnes in-
 troducitas personas, ut Cyri, Darii, Augusti, Tiberij, Claudii,
 Herodum ; & loca, ut Tyri, Ninives, Babel, Romæ, Ephesi,
 Dianæ, Corinthi, Euphratis &c. aliæque sexcenta ex autori-
 bus infra thesi 4. cit. colligenda. Omnia hæc historica à scri-
 ptura *ὡς ἐκ τῶν ἱστοριῶν* attinguntur, aut duntaxat indigantur, aut no-
 minantur : sed eorum propria & plena explicatio apud alios
 autores requirenda est. Idem censendum est de involutis an-
 tiquitatibus, tum Iudæorum, tum quorumcumque Gentilium
 (Ægyptiorum, Syrorum, Græcorum, Romanorum &c.) quas
 in explicatione vocum, phrasium, adagiorum &c. sacrorum, ex
 scriptoribus extraneis evolvendas ostendimus in disp. de phi-
 lologiâ sacrâ : ubi vide. Sunt autem illi partim Iudæi, partim
 Ethnici, partim Christiani ; iique aut veri autores antiqui, aut
 suppositivi, aut aperte novi. 1. *Iudæi* sunt Flavius Iosephus, Phi-
 lo Iudæus, Thalmudici, & scriptores chroniconum. 11. *Genti-*
les sunt. 1. *Quorum* scripta interciderunt, quos Fl. Iosephus, Iu-
 stinus Martyr, Eusebius Cæsariensis in præparat. & demon-
 strat. Evangelica, aliique patres in scriptis contra Gentiles
 adducunt. 2. *Quorum* scripta etiamnum exstant : & ab Eu-
 gabino in perenni philosophia, imprimis & ex professo à Da-
 neo

neo in antiquitatibus primi mundi citantur, & passim à com-
 mentariis & notis ad scripturam 3. *Quorum* scripta sunt suppo-
 sititia, ut Iarvati istius Mercurii Trismegisti; & bona pars Ora-
 culorum Sibyllinorum: de quibus alibi dicendum; & Manethonis,
 Berosi Chaldei &c. De quibus vide Scaligerum in Eusebianis,
 & Possevinum in appar., & Melch. Canum lib. I I. lo-
 cor. theologic. I I I. Christiani antiqui, quorum scripta genuina,
 sunt imprimis apostolorum temporibus magis vicini, qualis e. gr.
 Iustinus Martyr, ex quo historię supplementum de Christi arte &
 opere fabrilis adferri solet. Illos, sed longe post excipit Eusebius
 in historia Ecclesiastica, apud quem Egesippus, aliaque antiquitatis
 monumenta adducuntur. Deinde Sulpitius Severus, Paulus Orosius,
 Cassiodorus, Beda &c. IV. Christiani antiqui, quorum scripta
 supposititia, sunt ut Abdia Babylonii Clementis, aliorumque, à
 Coco in censura, & Riveto in Critico sacro notatorum; ex quibus
 Pontificii historiam sacram subinde illustratum eunt. V. Christiani
 novi, quales Petrus Comestor in historia, Vincentius in speculo
 historiali, aliique historici & chronologici minorum Gentium.
 Sed imprimis notandi Bonaventura & Ludolfus de Saxonia de vita
 Christi, & legenda aurea. VI. Recentissimi Salianus, Torniiellus,
 nec nō A Lapide, Serrarius in commentar. & prolegomenis ad
 varios scripturę libros, historiam V. T.; & Baronius, in annalibus,
 Corn. à Lapide in commentar. ad Evangelistas, Acta &c. & Vitarum
 scriptores, Lipomanus, Surius &c. & Xavierus in Vita Christi &
 Petri, & Sanctarellus in vita B. virginis, aliique complures ab
 Alegambe in biblioth. P. 509. recensiti historiam N. T. partim
 explicant, partim suppleant. Baronii censuram ex professo suscepit
 Casaubonus, Montacutius, Iac. Capellus; Xaverii, Ludovicus de
 Dieu. Historiæ V. T. additiones, relationes, explicationes (quarum
 non pauca sunt meræ corruptiones) tum Gentilium, tum Rabbinorum
 & Flavii Iosephi, Christianorum, notarunt Grotius in notis ad
 V. T., Drusius in notis ad libros historicos V. T. & ad Sulpitium
 Severum; Hornius

ad eundem ; qui subinde Alcoranicas fabulas & corruptelas confert. Sunt ergo tredecim in uniuersum scriptorem genera extra scripturam, qui cum historia sacra conferri possunt, sive ut aliquas in apparatu explicationis partes teneant, sive ut refutentur aut rejiciantur. 1. libri *apocryphi*, quorum iustum examen habes apud Raynoldum. 2. *Flavius Iosephus*; & *Philo Iudæus*; quāvis hic nullo modo cum priori conferendus, quippe rerum suarum ignarus 3. *Rabbini*, *Thalmudici*, eorum historici, chronologi, topographi. Inter eos Ioseph ben Gorion à Munstero, Benjaminus Tudelensis à Cōst. L'Empereur, David Gans à Gul. Vorstio, notis adiectis subinde examinantur. 4. Historici & scriptores *Samaritici*: si qui existēt præter chronicum illud ineditum, quod adducitur ab Hottingero in Exercit. Antimorinianis. 5. *Gentiles* tum historici, tum mythologici. 6. *Alcoranus*, & interpretes ac theologi Alcoranici. 7. Historici & chronologi *Arabum*, *Persarum*, &c. qui religioni Mahumedicæ addicti fuerunt. 8. Historici & scriptores *Christiani* antiqui tum commentatores, tum polemici contra Iudæos & Gentiles: quos passim in commentariis recentiorum indicatos inuenies. 9. Historici & scriptores *mediæ ætatis*. 10. Historici & scriptores *novi*; quorum aliquos, modo notauimus. 11. Historici, *Pontificii*, & scriptores tum commentatores tum polemici *recentissimi*. 12. Historici ac scriptores *protestantes & reformati* recentissimi. 13. Historici, & scriptores tum commentatores, tum polemici, Sociniani, Anabaptistici, Remonstrantici, Enthusiastici aut Semi-Enthusiastici, seu Libertinici, Neutrales, Sceptici aut semisceptici &c. In postremo hoc ordine, multiplici eruditione excellit Grotius: qui notas ad V. T. & ad libros suos de Veritate religionis, & de Iure pacis ac belli edidit. Aliquam etiam literaturæ græcæ & latinæ doctrinam contulit Seb. Castalio: cujus exstant dialogi sacri, & notæ in Biblia.

III.

Systematica seu syntagmatica est, quæ historiam V. aut N. T. aut utriusque secundum seriem temporis aut contextus sacri, aut

aut utriusque explicatam exhibet. Dividitur ea in totalem & partialem. Totalis est quæ universam historiam ex professo proponit, idque vel plenius, vel contractius. Plenior est, vel *didactico-polemica* vel didactica. *Illa* est quæ nõ tantũ res gestas cum circumstantiis simpliciter explicat, sed & dubia, quæstiones, controversias incidentes aut agitas determinat. In hoc genere celebres sunt annales Saliani, quorum epitomen ipse postea edidit, & historia Tornielli; & historia sacra ac profana Jacob. Cappelli ab Adamo usque ad Augustum: ubi Salianus & Torniellus sæpe ad examen revocatur. *Ista* est, quæ quæstiones & controversias ex professo non tractat; sed tantum res gestas explicat. Hic excellit chronicon Melanthonis ubi & pia monita prudentiæ theologicæ & politicæ subjiciuntur. Post illum similes historias edidere Pezelius ad Sleidani monarchias, & Cluverius. Ex antiquis celebris est Sulpitius Severus; sed qui etiam ad contractiores referri posset. *Contractior* est, quæ aut synopticè, aut per modum indicis chronologici gesta sacra proponit. *Prioris* exempla dant historiæ Philippi Glaseri, Gutberlethi &c. *Posterioris*, variæ chronologiæ, inter quas videntur mihi studiosorum usibus commodissime inservire Calvisii & Helvici; quarum illa *Εξέλιξις* (ita loqui liceat) hæc *Χρονολογία* procedit, & synchronismos omnes oculis inspicientium subjicit. A synopticâ aliqua e. g. Sulpitii, aut pleniori, e. gr. Melanthonis si quis initium facere voluerit, & per didactico-polemiam transire, in his duabus memoriæ juvanda causa tandem conquiescere, & ad eandem perpetuo recurrere poterit, siquidem rei gestæ, aut personæ non ita meminere; præsertim, cum indicibus locupletissimis instructæ sint. Inter antiquos chronologos celebris est Eusebius; per editorem & commentatorem suum Scaligerum magis celebratus. Didici ex Bibliotheca Phil. Alegambe, editas esse ab Adriano Crommio theses theologicas ad omnes fere libros historicos V. T. Sed hæcenus exemplar non obtigit; ita ut de methodo & modo tractandi nihil judicare possim. Quod si

dubia & controversias omnes ordine plenius aut contractius determinarit, utique opera ipsius historiæ sacræ studiosis non inutilis, saltem nostris imitanda & perficienda esset. Et hæc quidem de systematica totali. *Partialis* est, quæ partem aliquam historiæ sacræ explicat sive continuata serie, sive per saltum aut eclogarias quæstiones ad difficiliora aut magis controversa in eadem occurrentia. Hæc rursus dividi potest, vel secundum sectiones librorum aut temporum, vel secundum certum quoddam *ἕκαστον*, seu generalia quædam objecta. *Prior* est, quæ alicujus, libri aut librorum, aut etiam sectionis libri, aut temporum res gestas complectitur. Sic e. gr. historia ecclesiæ ante legem quæstionibus illustrioribus propositis & enodatis explicatur à Jacobo Bolduc Capucino Pariensi, vit. *De ecclesia ante legem libri tres.* Idem in historia sub Iudicibus, aut sub Regibus, aut contentâ Exodo & libris seqq. Pentateuchi, aut solo libro Iosue, aut Iudicum, aut Samuelis. &c. Regum, aut Ezræ & Nehemiæ, aut sola historia N. Test. præstari posset; aut etiam in particularibus historiis sive fundamentalibus, sive capitalibus. *Posterior* est, quæ res gestas, aut personas, aut circumstantias locorum, & temporum uno genere subjecto contentas, uno syntagmate vel in totum vel ex parte cognoscendas & explicandas sibi sumit. Et hæc distinguui potest, in divinam proprie sic dictam, Pneumaticam, naturalem, humanam seu politico ecclesiasticam, id quam refer æconomicam. *Divina* proprie & strictè sic dicta est quæ syntagmaticè confert, explicat & cognoscit, actiones Dei circa mundum & res humanas, imprimis extraordinarias & miraculosas, sive ad benedictionem sive ad maledictionem, quas & quousque scriptura eas recenset. Et hæc historia locis communibus theologicis quibusdam commode inseritur: quamvis etiam peculiaribus tract. de miraculis, de judiciis Dei, de pœnis peccatorum, de persecutionibus ecclesiæ, de liberationibus ecclesiæ, de vaticiniis seu prophetia &c. exhiberi possit. *Pneumatica* est, quæ particularia dicta & facta angelorum tum bonorum tum malorum ex scripturis cognoscit, explicat, colligit.

ligit. *Naturalis* est, quæ rerum naturalium singulares dispositiones, actiones, passiones, ex scripturis cognoscit. e. gr. mutationes circa solem, circa elementa aquæ, terræ, aëris; & elementata, meteora scil. fossilia, vegetabilia, animalia. Huc faciet Franzii tract. de animalibus scripturæ, & Bustamantini de insectis, Lemnii de herbis, Ruci de gemmis, & topographorum sacrorum, qui & quousque loca naturalia, non arte facta, in terra & mari describunt. Sed hæc etiam ad philosophiam sacram referri possunt. *Humana*, seu politico ecclesiastica est, quæ res gestas tum ecclesiæ, tum politię primum divinæ, deinde & extranearum ex scripturis describit. Ad hujus illustrationem faciunt scriptores de Republica Hebræorum, Sigonius, Bertramus, Zepperus, Cuneus, Menochius. Quibus adjungi possunt scripta Seldenii, Schichardi, L'Empereur &c. in disp. de philologia sacra indicati. Specialiter hic occurrunt cognoscenda bella, & persecutiones in scriptura recensitæ. Continentur autem sub historia sacra ecclesiastico-politica, aut ei subordinantur, aut ad eam referuntur profopographia, sub qua genealogia sacra; pragmatographia; chronographia, sub qua de annis, mensibus, aliisque temporum differentiis apud Hebræos, & vicinos Orientales; topographia, sub qua architectonica specialis, seu historica. *Profopographia* syntagmatica est, vel universalis vel particularis. *Illa* est descriptio omnium personarum, saltē illustrium, quæ in scriptura memorantur. Et talis data est à Cassandro & Ioach. Perionio & L. Ballester in Onomat. *Ista* est, qua personę aliquot e. gr. 12. patriarchæ, 12. apostoli, Reges Iuda &c. aut una persona illustris describitur; idque aut breviter seu summarie per causas & præcipua adjuncta; aut plenius per omnes res gestas. Exemplū dedit Scultetus in Iohanne Baptista; Cor. à Lapide in Paulo. Plenissimæ explicationis, & in omnium sententias ac incidentes controversias inquisitionis exempla habes in Ioh. Pinedæ libris 8. de rebus Salomonis, & Serrarii Iosua quem commentariis ad illum librum præmisit, & in Rev. collegæ nostri D. Caroli de Maets Melchizedeko. In Noacho, Abrahamo, &c. Mose, Aarone, Simfone, Samuele, Davide &c.
Maria,

Maria, Iohanne, Petro &c. simile quid exercitii causa historiae sacrae studiosi imitari possent. De Ludolfi, Bonaventurae, Xaverii vita Christi, & hujus vita Petri &c. supra quid monuimus. Exempla disquisitionum de certis adjunctis & rebus gestis illustrium aliquot personarum exhibuit H. Ravenspergerus in dispp. de Adamo Prospero, Adamo misero, Abrahamo milite, Isaac herede, Iacobo Exule, Iosepho praesule. *Genealogia* est quae describit personarum familiam, h. e. cognationem & affinitatem per ascendentes, descendentes, collaterales. Hic inter alios utilissimam operam praestitit Lavaterus in commentar. ad librum 1. Paralipom, & post illum anonymus, cujus plenissima tabulae genealogicae anglice variis formis editae, cum bibliis istius linguae plerumque compingi solent. Disquisitiones circa genealogias post diluivium Genes. 10. incidentes, requirunt apud commentatores, & Geographiae sacrae scriptores. Circa genealogiam Christi disquirunt commentatores ad Matth. 1. Gomarus libello peculiari, Brouthonus libello de familia domini, sed anglice, idemque in commentar. in Danielelem, & in epistola ad R. Abraham Ruben archisynagogum Constantinopolit. hebr. & lat. *Pragmatographia*, continet peculiarem descriptionem rerum in historia sacra politico-ecclesiastica occurrentium. Res illae sunt vel naturales (de quibus supra in historia naturali); vel arte factae aut ex Dei, aut hominum arbitrio sic institutae. Huc pertinent tract. de nummis, ponderibus, mensuris, Waseri scilicet, Iacobi Capelli, & Arias Montani liber 7. antiquit, cui tit. Thubalcain. Quibus adde Scaligerum & Willebrordum Snellium de nummis; ut alios alibi ex parte indicatos nunc praeteream. Eodem referendus lib. 7. Arias montani de sacris vestimentis, ornamentisque tit. Aaron. Nec non ritus politici, Oeconomici &c. extraneorum ritus ecclesiastici, aut pseudo-sacri qui in historia sacra observantur: quorum aliquos concessit Arias in lib. 8. tit. Ieremias. Sed plures addi possent. Nec praetereunda instrumentorum bellicorum, nauticorum, rusticorum &c. descriptio. Ut nec templorum, altarum, excelsum, aliorumque

que ædificiorum, de quibus etiam infra in topographia. Ad hanc syntagmatis partem reduci potest, de vectigalibus & tributis tum profanis, tum sacris, primitiis scilicet, decimis, anathematis &c. : de quibus in disp. de stipendiis ministrorum, & de temporalibus ecclesiæ. *Chronographia*, est quæ rerum gestarum tempora notat, atque inter se confert. Huc pertinet Ar. Montani lib. 9. tit. Daniel, alique chronologi sacri quamplurimi, quorum magnam partem in bibliotheca indicamus. Controversias omnes ad textum scripturæ motas, & conciliationes *ἐπιλυτικὰς* post multos alios ex Pontificiis expedire conatur Henricus Philippus; cum quo conferri potest ex nostris Pareus in chronologia posthuma non ita pridem in Belgio edita. Inservit chronographiæ Computus seu Kalendarium, & disquisitiones de variis annorum ac mensium formis, denique omnibus technologicis ad chronologiam pertinentibus: de quibus videndus Scaliger in canonibus Isagogicis. Addat, cui vacat, libros de Emendatione temporum, cum Antagonistis, quos nactus est, Lydiat, Clavio, Petavio &c. Lalamantium, Munsterum aliosque in bibliotheca ante hac notavi. Illis addendus, qui nuperrime prodiit, Seldenus de anno Hebræorum. *Geographia & Topographia*, est quæ terræ marisque situm in genere, & locorum particularium tum naturalium tum artificialium constitutionem ex scripturis describit. Huc facit Ar. Montani lib. 1. 2. 3. Adrichomii (post multos alios, qui ab ipso indicantur) descriptio terræ sanctæ; & nuperrime edita geographia sacra Sam. Bocharti. Specialiter historiæ sacræ studiosis consideranda topographia Paradisi Genes. 2. Orbis terrarum, ejusque partium situs, & distributio ex Genes. 10.; Terra promissa, ejusque partitio per Gentes, antiquos ejus incolas, & per tribus Israel, ex libro Iosue. Judea seu Palestina, uti habitata & cõstituta erat tempore Christi & apostolorum; Situs antiquæ Hierosolymæ, & ædificatio novæ, ex Iud. 1. & 19. &c. & libro Nehemiæ, (Hic succurrunt, Adrichomius l.c. Ar. Môtanus lib. 4. & Lud. Cappellus in historiæ mellificio Camer. editâ);

Peregrinatio seu *itinerarium* Pauli, ex Actis apostolicis; imprimis ejusdem navigatio Act. 27. 28. ubi multa ad *hydrographiam & nauticam* pertinentia occurrunt. Ad apparatus topographiæ sacræ referendi illi commentatores, qui ex professo aut studiose hoc agunt, e. gr. Cornelius à Lapide, cum Pererio, Serrario, Lorino, Casparo Zanchez ad loca modo cit. Adde imprimis mappas geographicas ante paucos annos Amsteldami à Nicolao Visschero cum brevi descriptione sic editas ut seorsim haberi, aut Bibliis in fol. suis quæque locis inseri, aut cum iis compingi possint. Ex Iudeis R. Isaac Zaddik ibidem ante annos aliquot mappam terræ sanctæ hebraice publicarat, cum subiecta descriptione Belgicâ. Quod ad alias gentes extra populum Dei, earumque sedes, limites, migrationes, confusions linguas, mores &c., de iis ex locis scripturæ, ubi memoratur, ut Gen. 10. 11. 13. 14. 36. Deut. 2. 3. Iud. 11. &c. collatis commentariis ad loca cit. & scriptoribus extraneis, cum Wolph. Lazio de migrationibus Gentium, nec non Bocharti Geographia sacræ, & eximio Thesauro seu dictionario geographico Ortelii, commētatio institui potest. Sed oblitus sum inter capitales topographias referre celebre *hodo-panicum*, seu peregrinationem Israelitarum in deserto, de qua ex libro Numerorum imprimis cap. 33. & Deuter. 2. 3. Torriellus, qui etiam stationes, & formam tum castrametantis tum proficiscentis exercitus (de qua Numer. 1. & 2.) tabellis delineatam exhibet. Confer commentaria à Lapide; etiam, si vacat, Ioh. Lorini istarum rerum curiosi indagatoris, in Numeros & Deuter. *Architectonica* sacræ est, quæ agit de formis & fabricis castrorum, palatiorum, templorum, columnarum, paradisorum, hortorum &c. adhæc utensilium tam sacrorum, quam profanorum; nec non partium ad utensilia & ædificia (vide Matth. 4, Act. 1. 10. 12. & 2. Samuelis 11. 17. & Iosue 6. &c.) pertinentium. Imprimis consideranda fabrica arcæ Noachicæ, tabernaculi, templi, regiæ Salomonis, & domus saltus: de quibus omnibus Ar. Montanus lib. 5. De arca Buteo pecu-

peculiari libello: ex quo Pererius & à Lapide in commentariis. De Templo ejusque utensilibus Ribera libris quinque de Templo, Villalpandus & ex illo A Lapide in Ezech. 40. 41. 42. & novissime ex Judæis R. Leon Juda, qui belgicas tabernaculi & templi descriptiones edidit, & utriusque parvam formam in materiâ vulgari, secundum proportionem geometricè mensuratam, per Belgium nostrum spectandam circumtulit. Librum thalmodicum *Middot* cum comment. L'Empereur, aliosque autores ad templi & utensilium explicationem facientes indicamus in Disp. de templis. De utensilibus tabernaculi & templi Ar. Montanus lib. cit.; sed de vestibus sacris seorsim, libro 6.

I V.

Miscellanea seu eclogaria historię sacrę explicatio est, quę partium aut particularum, personarum, circumstantiarum quarundam investigationem decerpit. Quod fieri potest vel ex professo, per quæstiones aut observationes selectas, & seorsim editas; vel aliis libris & tractatibus miscellaneis insertas. *Prioris* exemplum habes in Nierenbergii libris duodecim de origine scripturę: sed ubi nō pauca inepta admiscet. *Posterioris*, primum in notis & disquisitionibus textualibus ad loca selecta scripturę, deinde & in Fullerii miscellaneis, Periti eclogis chronologicis, &c. Filesci selectis, aliisque autoribus philologis sacris, profanis, mixtis in disp. de philologia sacra notatis. Ubi imprimis emicant, qui de Republica Hebræorum, in genere, & in specie de jure regio, de sacrificiis, de conjugii & divortii, de sacerdotio, de synagogis, scholis, sectis (Scaliger, Drusius, Serrarius, & vulgares hæreseon scriptores), de tota lege ceremoniali, & forensi Mosaica, [Becanus tract. peculiari. Zepherus de legibus Mosaicis &c.], aut de quibusdam partibus earundem disquirunt. Scaligeri libros de emendatione temporum, & castigationes Eusebianas [cui Petavius 2. tomos de doctrina temporum opposuit] supra designavi. Adde solummodo, Melchioris Cani lib. 11. locorum, ubi historiam sacram tangit. Atque hæc de ratione, usu, studio, apparatus historię sacrę, introductionis aut prolegomenon instar hæcenus dicta sunt.

V.

Institueram initio specimina aliqua quæstionum & disquisitionum ad historiam sacram adjicere: sed quia chartæ & expensarum ratio habenda est: in aliud tempus ea reservo. Tantum hæc pauca problemata, sed nuda, alias vestienda nunc propono. I. *Problem.* An conferre liceat historicos aliosque scriptores profanos, aut quoscunque non autenticos, ut patres gr. & lat. præsertim historię sacrę & profanę studiosos, cum historia V. & N. T. R. Aff. cum ipse Deus in scripturis historias aliaque scripta extranea indigitarit. II. *Probl.* An scriptores

Judæorum cum antiquitates, resgestas, aut circumstantias præter verbum Dei referunt, fide divina, an vero tantum humana recipiendi sint. R. N. pr: A. post. III. *Prob.* Idem quæro de antiquissimis scriptoribus Gentilium? R. idem IV. Et de historicis ac scriptoribus Christianis. R. idem. V. Cum circa historiam sacram absurda, aut *inlibera* dicunt, quibus illa non illustretur, sed deformetur potius atque obscuretur, an fides humana illis adhibenda. R. Neg. VI. Quomodo ergo à patribus & recentibus scriptoribus, talia dicta Judæorum & Gentilium subinde ad probationem contra adversarios, adhibentur. R. tanquam testimonia & argumenta ad hominem; non tanquam directæ demonstrationes, quibus genuinus sensus scripturæ & veritas fidei suaderi aut defendi possit. VII. An & quam certitudinem in demonstrationibus theologicis habeant historiæ humanæ, experientiæ, observationes, testimonia, quæ facta & impletionem docent eorum, quæ in scripturis prædicuntur e. gr. in Daniele, aliisque prophetis, Math. 24. 2. Thesal. 2. Apocalypf. 13. & 17. &c. R. Dist. VIII. An aliqua certitudo ex erutis nummis aut utensilium reliquiis & fragmentis, aut lapidibus, aut sepulcrorum & ædificiorum ruderibus, in genuinæ historiæ sacræ explicatione quæri aut haberi possit. R. Neg. contra Pontificios, alioque istorum nimios admiratores. Quam variæ & multiplices officinæ hic intercedant, notum est; & candidè uno insigni exemplo docuit eximius antiquarius & philologus Laurentius Pignorius, in epistolis pag. 146.

Corollaria Respondentis.

- 1 *Sacra Scriptura est sufficiens ac perfectissima regula fidei ac morū:*
- 2 *Per principia rationis, seu per consequentias dogmata fidei ex S. Scriptura firmiter elici possunt.* (clesiam.
- 3 *Vocatio Ministrorum ad munus ecclesiasticum est unice penes Ec-*
- 4 *Primus homo si non peccasset nequiquam fuisset moriturus.*
- 5 *Iuramentum vi à latronibus sub licito & possibili extortum obligat.*
- 6 *Mentalis aquivocatio in iuramento est gravissimum peccatum.*
- 7 *Eadem numero Corpora qua hic gestavimus & in morte deposuimus, diversis tamen qualitatibus ornata, resurrectura sunt.*
- 8 *Mundi interitus erit, ad ejus instaurationem & renovationem non vero reductionem in nihilum.*

FINIS.